

УДК: 94(477)(282.281.5)(063) «1945»

Олена Кульчицька

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ У РОБОТІ КОНФЕРЕНЦІЇ У САН-ФРАНЦИСКО 1945 р.

У статті розглянута діяльність представників УРСР під час конференції у 1945 р. Показано долучення української делегації до створення статуту ООН. Вказана специфіка української делегації та її роль у розвитку української дипломатії.

Ключові слова: Сан-Франциско, українська делегація, ООН, УРСР, статут.

Сучасні геополітичні виклики усе частіше спонукають українську дипломатію до ефективних пошуків ведення перемовин та прийняття рішень. З огляду на таку ситуацію, доцільним залишається звернення до позитивного історичного досвіду дипломатії, прикладом якого виступає конференція в Сан-Франциско, що відбувалась упродовж 25 квітня – 26 червня 1945 р.

Науково та ґрунтовно підійшли до оцінки цієї конференції такі вітчизняні науковці, як, С. Віднянський [1], Л. Чекаленко [2]. Закордонні дослідники Ж. Б. Дюрозель [3], Х. Хетт [4] та В. Ізраєлян [5], які побіжно розглянули факт створення міжнародної організації на цій конференції, але залишили іншим дослідникам поле для розширення наукових пошуків у висвітленні цієї проблеми.

Метою публікації став аналіз діяльності української делегації на конференції в Сан-Франциско 1945 р.

Автором поставлені такі завдання: охарактеризувати участь української делегації в конференції в Сан-Франциско та визначити результативність її роботи.

Рішення про запрошення делегації УРСР на конференцію зі створення ООН прийнято ще на Ялтинській конференції 1945 р. Після цього апарат Наркомату закордонних справ УРСР розпочав копітку підготовчу роботу зі збору необхідних матеріалів, складання довідок, меморандуму, звернення до учасників конференції. Своєчасно були підготовлені усі необхідні матеріали і сформована делегація, але вона нікуди з Києва не виїжджала до отримання офіційного запрошення від керівництва конференції. Меморандум і звернення уряду УРСР до учасників конференції на англійській та російській мовах були своєчасно надіслані та роздані всім учасникам конференції і пресі. Однак на міжнародному рівні не визначена ситуація щодо участі делегації УРСР зберігалася майже до початку конференції, тобто до 25 квітня 1945 р. Отже, питання членства України в ООН остаточно було вирішено на установчій конференції у Сан-Франциско.

1 травня 1945 р. Генеральний секретар конференції Алжер Хісс надіслав наркому закордонних справ УРСР запрошення на конференцію. Вранці цього ж дня представники УРСР терміново вилетіли спецрейсом із Києва через Москву, Новосибірськ, Якутськ, Фербенкс – до Сан-Франциска [6, арк. 9].

До міста проведення конференції українські делегати прибули 6 травня 1945 р. об 11 год. за місцевим часом у такому складі: Д. Мануїльський (голова), академік О. Палладін, професор В. Бондарчук, заступник голови РНК і Народного комісара закордонних справ УРСР І. Сенін та професори: учений секретар АН УРСР – П. Погребняк та віце-президент АН УРСР, директор Інституту історії України АН УРСР – М. Петровський [7].

Усі пленарні засідання конференції проходили в опері «Хауз». У залі розміщувалося приблизно 3,5 тис. осіб. Комісії, комітети, Генеральний Секретаріат, представники агентств працювали у будинку ветеранів. Там до міжнародної конференції знаходився музей мистецтв, а на час її проведення експонати музею були вивезені. Потрапити до приміщень, де тривала безпосередня робота делегатів можна було лише за спеціальним пропуском та значком члена делегації, а також на спеціальних автомобілях, що свідчило про ретельну підготовку господарів конференції, які подбали про заходи безпеки делегатів конференції. Усі делегації розміщувалися в 13 кращих готелях м. Сан-Франциско. На вулицях міста, в кіно, готелях можна було побачити представників 50 націй світу. У центрі міста та на великих площах майоріли прапори країн-учасників конференції. На належному рівні організовано забезпечення делегації інформаційними матеріалами, необхідними для роботи в комісіях і комітетах, а також телефонний, телеграфний та поштовий зв'язок. Дорослі, підлітки та діти проявляли інтерес до української делегації, брали у них автографи. Особливою популярністю користувався їх голова – Д. Мануїльський [8, арк. 77].

На конференції розглядалися різні процедурні та організаційні питання. Проте одним з головних завдань міжнародного зібрання стало затвердження статуту ООН. До його розробки долучилися й делегати УРСР.

7 травня 1945 р. розпочалась робота з розгляду пропозицій і поправок основного документу ООН. Українські делегати були представлені в усіх комітетах і комісіях. Проте їм доводилося замінювати один одного, оскільки делегація не була багаточисленною. Зокрема, О. Палладін працював у першому та другому комітетах першої комісії. Там розроблялися статті статуту, які мали визначити склад і загальні положення Генеральної Асамблеї ООН. М. Петровський брав участь в роботі другого і третього комітетів другої комісії, де розглядалися питання економічної і соціальної співпраці країн та повноваження й обов'язки Генеральної Асамблеї. В. Бондарчук призначений у перший і четвертий комітети другої комісії. Там працювали над структурою та процедурою органів ООН, а також розглядали питання системи опіки.

Основна участь І. Сеніна зосереджувалася на роботі в другому та третьому комітетах третьої комісії, тобто на заходах із підтримання міжнародного миру і безпеки, враховуючи ті, що спрямовувалися на попередження і придушення агресії. Усі ці питання лежали в площині компетенції Ради Безпеки. П. Погребняк працював у першому та другому комітетах четвертої комісії, де працювали над проектом статуту міжнародного суду [9, арк. 31–31].

Певною мірою представники української делегації проявили свою причетність до відстоювання назви міжнародної організації. Так, 7 червня 1945 р. на засіданні першого комітету першої комісії, академік О. Палладін, виступаючи від імені української делегації, підтримав делегацію США та заявив, що назву «Організація Об'єднаних Націй» дав президент США Франклін Делано Рузвельт, який доклав значних зусиль для об'єднання волелюбних націй і підготовки цієї конференції зі створенню міжнародної організації для забезпечення мирного співіснування держав.

Незадовго до конференції в Сан-Франциско, американський президент помер, але захід вирішили не скасовувати. На думку українського представника, прийнявши цю назву, конференція вшанувала б пам'ять президента США й віддала б належне його заслугам [10, с. 99].

Промовистий виступ О. Палладіна, переконав делегатів, які пропонували інші назви, зняти свої пропозиції. Таким чином, за основу прийнято назву – Організація Об'єднаних Націй. Цього ж дня, Д. Мануїльський, як голова першого комітету першої комісії ООН, заявив представникам преси, що очолюваний ним комітет одностайно, під оплески учасників конференції прийняв офіційну назву міжнародної організації – «Об'єднані Нації». У пресі згодом повідомлялося, що назва організації прийнята з особливою урочистістю, оскільки при голосуванні усі присутні встали [11, арк. 11].

Наголосимо, що до розробки та вдосконалення статуту ООН певних зусиль доклали й представники української делегації. Наприклад, у першому комітеті, який провів 17 засідань, обговорювали преамбулу, I-й розділ (завдання організації) та II-й розділ (принципи). Очолював цей комітет голова української делегації Д. Мануїльський. Отже, він не тільки керував роботою комітету, а й доклав зусиль до внесення цінних положень до статуту, слова якого стали доленосними для усієї міжнародної спільноти [12, арк. 7].

Безпосереднє відношення до розробки статуту мав і О. Палладін, який брав участь у двох засіданнях першої комісії, 14 та 15 червня 1945 р, де обговорювалася доповідь першого комітету та були прийняті преамбула, I-й та II-й розділи головного документу ООН, окрім параграфу 8. Він також взяв активну участь у роботі другого комітету, який розробляв розділ III-й (членство), розділ IV-й (основні органи), розділ X-й (Секретаріат) і розділ XI-й (поправки).

Гострі дискусії розгорнулися навколо питань щодо членства в ООН та процедури виходу з цієї міжнародної організації. Значний інтерес делегація України виявила й до розділу III-ого проекту Думбартон-Оксу, в якому положення про склад членів ООН обмежувалося лише вказівкою, що «членами Організації можуть бути всі миролюбні держави».

При обговоренні цього розділу, перший комітет першої комісії підготував новий текст, який передбачав, що початковими членами ООН є ті держави-учасниці конференції в Сан-Франциско, які ратифікують статут. Новими членами можуть стати миролюбні держави, які візьмуть на себе зобов'язання статуту і будуть здатні їх виконувати. Такий текст був погоджений в першій комісії, причому за пропозицією мексиканського делегата і при підтримці представника України схвалено таку пояснювальну фразу щодо прийняття нових членів: «Стаття 2 розділу III не може застосовуватися до держав, режим яких встановлено за допомогою збройних сил тих країн, які вели війну проти Об'єднаних Націй, до того часу, поки цей режим залишається при владі» [13, с. 114].

Дискусія, що тривала серед делегатів 21 травня 1945 р. щодо питання про вихід із організації, також засвідчувала розбіжність думок членів ООН. Наприклад, Бельгія вважала припустимим такий вихід. США не виключали такої можливості, а Великобританія вважала такий вихід не можливим. Її підтримували Нідерланди, Норвегія, Уругвай та інші країни. Представник СРСР С. Царапкін наполягав на виключенні з організації злісних порушників її принципів. У цьому питанні О. Палладін підтримував думку радянського делегата. Однак пропозицію щодо збереження пункту про виключення зі складу організації відхилено, оскільки вона не набрала 2/3 голосів [14, арк. 10].

Значну дискусію серед делегатів конференції викликало питання про рівноправ'я чоловіків і жінок на посадах в усіх органах Об'єднаних Націй. О. Палладін наполягав на необхідності його обговорення та внесення особливим пунктом до статуту ООН. Тому й виступив з промовою від імені делегації УРСР на засіданні другого комітету першої комісії 16 травня 1945 р. Для розгляду цього питання створено спеціальний підкомітет. Проте пропозиції, внесені під час його роботи до тексту статуту ООН, не давали чіткої відповіді на питання: чи можуть жінки працювати на будь-якій посаді в роботі всіх органів ООН, чи тільки в секретаріаті [15, с.40–41].

Враховуючи цю ситуацію, 5 червня 1945 р. О. Палладін наголосив, що делегація УРСР вважає за необхідне внести до статуту особливим пунктом пропозицію про рівну можливість для чоловіків і жінок займати посади як в керівних, так і в інших органах ООН. Питання поставлено на голосування та передано до редакційної комісії, а згодом до особливої комісії юристів. Отже, українська пропозиція була прийнята, і повністю, без змін, увійшла до статуту ООН, як стаття 8 третього розділу [16, арк.70].

Зазначимо, що під час розгляду окремих положень статуту, українські представники часто поділяли або підтримували погляди представників СРСР, однак були випадки, коли під час голосування їх думки розходила з офіційним поглядом радянської делегації. Чітку позицію щодо засудження агресії від імені української делегації зайняв І. Сенін. Працюючи у третьому комітеті третьої комісії, він, всупереч думкам представника союзницької делегації, підтримав пропозиції делегата Південної Африки, які ґрунтувалися на тому, що держава, яка винна в агресивних діях, після урегулювання конфлікту, повинна відшкодувати збитки, нанесені її діями державі, що постраждала від агресії [17, арк. 69]. Важливість відповідальності держави, винної у розв'язанні агресії у відношенні до будь-якої іншої, важко переоцінити. Оскільки, навіть, в сучасних умовах, ця проблема звучить надзвичайно актуально.

В умовах тотального контролю партійної номенклатури такий крок українського делегата виглядав сміливо та виправдано, адже демонстрував власну позицію українського представника. Свою активність українські делегати проявили й під час засідань інших комітетів. Так, М. Петровський, на засіданні третього комітету другої комісії ініціював внесення до статуту положення про право на працю. Виступаючи українською мовою з трибуни високого зібрання у Сан-Франциско 14 травня 1945 р., М. Петровський запропонував до розділу IX, першого параграфу внести чітку і зрозумілу тезу про гарантію для всіх трудящих права на працю. Новозеландці запропонували замінити слова «право на працю» словосполученням «цілковитої зайнятості». Українська делегація погодилася з таким корегуванням і поправка із незначними змінами увійшла до ст. 55 статуту ООН [18, арк. 128].

У ході роботи четвертої комісії розроблено новий статут Міжнародного Суду. Від імені делегації УРСР у першому комітеті цієї комісії з підтримкою пропозиції про вибір суддів Радою Безпеки ООН виступав П. Погребняк [19, арк. 19].

Робота в комітетах і комісіях була нелегкою. Окремі експерти, навіть, виказували свої сумніви щодо успішного завершення конференції та прийняття статуту ООН. Проте діловий підхід до справи та дипломатична гнучкість делегатів конференції спрацювали на потрібний результат. Церемонія підписання статуту ООН, офіційно схвалена пленарним засіданням конференції, розпочалася ранком 26 червня 1945 р. в будинку ветеранів. У ній взяли участь і представники УРСР. Делегати підписували дві книги: одну, що містила тексти статуту ООН і статуту Міжнародного Суду, і другу, що містила документ щодо створення підготовчої комісії. Обидва документи надрукували п'ятьма офіційними мовами – англійською, французькою, російською, китайською та іспанською. Під літерою «П», залишили місце для підпису Польщі. А під рядком «За Українську Радянську Соціалістичну Республіку» свої підписи поставили голова української делегації – Д. Мануїльський, І. Сенін, О. Палладін та М. Петровський [20, арк. 113 зв.].

Окрім того, українська делегація провела значну роботу щодо налагодження взаємозв'язків із вченими, діловими колами та журналістами США та представниками діаспори. Зокрема, академік О. Палладін поспілкувався із вченими біохіміками Стенфордського та Каліфорнійського університетів, де виступив з науковими доповідями. І. Сенін ознайомився із технологією виробництва підприємств шкіряної, гумової та будівельної промисловості міста. П. Погребняк відвідав наукову сільськогосподарську станцію Америки поблизу Лос-Анджелеса. Член-кореспондент АН УРСР М. Петровський завітав до Каліфорнійського університету і поспілкувався із відомим професором історії І. Кернером. Там він виступив з доповіддю про науково-дослідну розробку історії України на зборах товариства радянсько-американської дружби. В. Бондарчук налагодив зв'язки із геологічним управлінням Каліфорнії, а також ознайомився із науково-дослідною роботою геолого-нафтових інститутів [21, арк. 48–50].

Делегати-вчені О. Палладін, М. Петровський, П. Погребняк і В. Бондарчук за дорученням Українського товариства культурного зв'язку із закордоном (далі – УТКЗіЗ) офіційно налагодили

зв'язки із Американсько-російським інститутом (далі – API) Сан-Франциско. На засіданні представників УТКЗіЗ та API 12 червня 1945 р. затверджено програму співпраці. Для підтримки постійних зв'язків між вказаними організаціями вирішили створити при API українську секцію, а в УТКЗіЗ – відділення американських країн. Усіляко сприяти економічному, політичному та культурному зближенню обох країн на підставі ділових взаємовідносин: сприяти вивченню російської мови в США (в школах, університетах, гуртках) і англійської – в СРСР та в УРСР; організовувати при потребі наукові відрядження для професорів та студентів; сприяти вивченню історії, культури, науки, техніки та побуту обох країн; здійснювати взаємний обмін новинками науки, техніки літератури; обмінюватися журналами та книжками; сприяти взаємовідвідуванню обох держав делегаціями вчених, письменників, діячів мистецтв; здійснювати обмін кінофільмами; вести систематичне ділове листування [21, арк. 46].

Перебуваючи в офіційному відрядженні, українські науковці, не забували й про свої фахові інтереси, прагнучи привезти додому літературу, видрукувану за океаном. Так, М. Петровському вдалося роздобути два примірники «Нарисів історії України», що вийшли в Канаді в 1973 р. накладом 5000 тис. примірників [22].

В цілому, діяльність українських делегатів на конференції в Сан-Франциско слід розглядати, як низку вдалих дипломатичних кроків, які проклали непростий, але потрібний шлях до співпраці української дипломатії з міжнародною спільнотою. Водночас, слід звернути увагу й на специфіку діяльності представників УРСР та недоліки їх роботи. Українська делегація, відчуваючи на собі пильні погляди делегації СРСР, внесла власні пропозиції і поправки, й своєю роботою на конференції засвідчила прагнення до співпраці з міжнародним співтовариством. Представники української делегації виступали, переважно, українською мовою. У такий спосіб вони підкреслювали, що представляють українців, які завжди відкриті до встановлення зовнішньополітичних зв'язків з представниками інших націй. Це була свого роду самоідентифікація, хоча й виражена у латентній формі.

Отже, участь української делегації у конференції в Сан-Франциско була результативною, втім для більшої її ефективності на заваді стали окремі недоліки. Значна переобтяженість роботою у комітетах і комісіях, регулярні нічні засідання з підведенням щоденних підсумків фізично виснажували делегатів конференції. Не маючи достатнього дипломатичного досвіду, делегація неодноразово втрачала можливості вступати в дискусію із опонентами. Українська делегація не повною мірою використовувала американську пресу, що призвело до звуженого інформативного поля для висловлення своїх поглядів на важливі питання конференції.

Серед позитивних результатів участі української делегації у конференції в Сан-Франциско слід виділити те, що активна робота усіх учасників міжнародного зібрання, націлена на результат, стала прикладом дипломатичного успіху світової спільноти. Вона продемонструвала своє бажання вирішувати складні зовнішньополітичні проблеми шляхом політичної волі, консенсусу та дипломатичного прагматизму. Адже саме під час цієї конференції офіційно сформувалася ООН, а людство здобуло документ міжнародної ваги – статут ООН. Увійшовши до ООН та підписавши статут, УРСР, а в подальшому – Україна, стала суб'єктом світової політики. Трибуна ООН надала можливість українській дипломатії налагодити зв'язки із країнами зарубіжжя та інформувати світову спільноту про соціально-економічні, культурні та науково-технічні досягнення українства. Набуте членство в ООН в подальшому дозволило українським дипломатам, в межах їх компетенцій, лобювати інтереси українського народу. У стінах ООН зросла ціла плеяда вітчизняних дипломатів, які передали свій досвід наступним поколінням.

Список використаних джерел

1. Віднянський С. Україна – одна із засновниць ООН / С. Віднянський // Політика і час. – 2005. – № 9–10. – С. 3–10.
2. Чекаленко Л. Україна в ООН : історичний екскурс / Л. Чекаленко // Зовнішні справи. – 2010. – № 5–6. – С. 15–17.
3. Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж. Б. Дюррозель – К.: Основи, 2005. – 903 с.
4. Christine H. World War II (1939–1945) / H. Christine. – New York-Toronto-London-Auckland-Sydney, 2000 – 62 р.
5. Израэлян В. У истоков Организации Объединенных Наций / В. Израэлян // Международная жизнь. – 2005. – № 7–8. – С. 170–188.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 1447, арк. 9.
7. Прибуття делегацій Української і Білоруської республік у Сан- Франциско // Радянська Україна. – 1945. – 8 травня.
8. Галузевий державний архів МЗС України (далі – ГДА МЗС України), ф. 10, оп. 2, спр. 3, арк. 77–80.
9. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1447, арк. 31–32.
10. Українська РСР на міжнародній арені: 36. документів і матеріалів (1944–1961 рр.). – К.: Держвидав політ літератури, 1963. – С. 99.
11. ГДА МЗС України, ф. 10, оп. 9, спр. 7, арк. 11.
12. ГДА МЗС України, ф. 10, оп. 19, спр. 2, арк. 7.
13. Забігайло К. С. Участь Української РСР у виробленні Статуту Організації Об'єднаних Націй (до 20-річчя підписання Статуту ООН) / К. С. Забігайло // Проблеми правознавства. – 1966. – Вип. 3 – С. 109–115.
14. ГДА МЗС України, ф. 10, оп. 19, спр. 2, арк. 10.
15. Пропозиція про доповнення проекту Статуту ООН, виробленого в Думбартон-Оксі, внесена УРСР на

конференції Об'єднаних Націй у Сан-Франциско // В інтересах миру і дружби між народами. Міжнародно-правова діяльність Української РСР 1945–1972. – К.: Вища школа, 1974. – 335 с. 16. ГДА МЗС України, ф. 10, оп. 2, спр. 3, арк. 70. 17. Там само, спр. 84, арк. 69. 18. Там само, спр. 3, арк. 128. 19. ГДА МЗС України, ф. 10, оп. 19, спр. 2, арк. 19. 20. Там само, ф. 9, оп. 13, спр. 38, арк. 113 зв. 21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1447, арк. 46, 48–50. 22. Українська РСР на міжнародній арені // Соціалістична Харківщина. – 1945. – 3 серпня.

Елена Кульчицкая

УЧАСТИЕ УКРАИНСКОЙ ДЕЛЕГАЦИИ В РАБОТЕ КОНФЕРЕНЦИИ В САН-ФРАНЦИСКО 1945 Г.

В статье рассмотрена деятельность представителей УССР во время конференции в Сан-Франциско в 1945 г. Показано приобщение украинской делегации к созданию устава ООН. Уточнена специфика украинской делегации и ее роль в развитии украинской дипломатии.

Ключевые слова: Сан-Франциско, украинская делегация, ООН, УССР, устав.

Olena Kulchytska

PARTICIPATION OF THE UKRAINIAN DELEGATION THERE AT SAN FRANCISCO CONFERENCE 1945

In article considered the activity of the representatives of the USSR during the San Francisco in 1945. It shows the contribution of the Ukrainian Delegation to the creation of the United Nation Charter. It clarifies the specifics of the Ukrainian delegation and its role in the development of Ukrainian diplomacy.

Key words: San Francisco, Ukrainian delegation, United Nation, USSR, Charter.

УДК 94 (477)

Володимир Кіцак

ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ ВПРОДОВЖ 1944–1946 РР.

У статті проаналізовано роль, місце і значення використання підрозділів Війська польського для прискорення депортації українців з території Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшшя впродовж 1944–1946 рр.

Ключові слова: Військо польське, східний кордон, депортація українців, Закерзоння, Лемківщина.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що детально вивчити процес депортації українців із Закерзоння неможливо без з'ясування місця й ролі в ньому військових підрозділів новоутвореної комуністичної Польщі.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, а також детального аналізу опублікованих джерел, проаналізовано роль збройних сил Польщі в проведенні примусового виселення близько 350 тис. українців з їх етнічних земель. Доведено, що без використання трьох дивізій Війська польського (далі – ВП) та ряду окремих воєнізованих підрозділів, депортація українців була б менш масштабною й менш кривавою. Також меншими були б матеріальні втрати депорованого населення.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного, комплексного аналізу довести, що основним рушієм депортації українців із території Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшшя були саме підрозділи ВП та інших воєнізованих формувань, без яких кількість депорованих українців була б втричі меншою.

Завданням дослідження є висвітлення основних методів й способів проведення депортації, що їх використовувала польська сторона впродовж 1944–1946 рр.

Оснву джерельної бази статті складають архівні матеріали, опубліковані й неопубліковані.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано рядом вітчизняних та польських науковців, Є. Міслом [2; 8], Гж. Мотиною [13], Ю. Макаром [4], А. Согою [12], В. Сергійчуком [3], Є. Пастернаком [15].

Попри те, що деякі аспекти досліджуваної проблеми вже аналізувалися науковцями, варто звернути увагу на те, що на сьогоднішній день задекларована проблематика ще не стала предметом окремого наукового дослідження. Власне у цьому й полягає наукова новизна публікації.

9 вересня 1944 р. укладено угоду між Радою Народних Комісарів УРСР та Польським комітетом Національного Визволення, яка передбачала депортацію українців з території Польщі в УРСР і поляків з УРСР в Польщу [1, с. 287–293]. Польське суспільство того часу, розірване між